

DOI: 10.32347/2076-815x.2026.91.78-87

УДК: 72.01/03"18/19"

доцент **Гершуні О.М.**,
gershuny.om@knuba.edu.ua , ORCID: 0009-0002-4171-0466,
канд. арх., доцент **Хараборська Ю.О.**,
kharaborska.iaa@knuba.edu.ua , ORCID:0000-0002-0308-1753,
доцент **Акопник С.В.**,
akopnyk.sv@knuba.edu.ua, ORCID:0000-0002-8133-2220,
доцент **Нівін С.В.**,
nivin.si@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-6786-0633,
Київський національний університет будівництва і архітектури

КОМПОЗИЦІЙНО-ПЛАНУВАЛЬНА СТРУКТУРА ГРОМАДСЬКИХ ТА ЖИТЛОВИХ БУДІВЕЛЬ: ДОСВІД ПРОЄКТУВАННЯ В СТИЛІ МОДЕРН

Проаналізовано особливості композиційно-планувальної структури в громадських і житлових будівлях стилю модерн в Україні. Доведено, що житлові будинки прибуткового типу обмежувалися рядом вимог, які відповідали тогочасному земельному і правовому законодавству, однак не стосувалися оригінальності архітектури: головним було вписати будинок в обриси земельної ділянки, витримували правила забудови вулиць по I-4 розрядах, робити торці глухими і не робити вікон у сусідні двори або робити їх з матовим непрозорим склінням, влаштовувати брандмауерні стінки, дотримуватись правил авторського нагляду ліцензованим архітектором або цивільним інженером і т.д. Саме тому деякі архітектори впроваджували практику типового проєктування (як А. Краусс в Києві). Натомість громадські будівлі були поодинокими об'єктами, які мали привертати увагу, тому їх композиція, розпланування, стилістика мали унікальний характер. На прикладі клініки Качковського у Києві проаналізовано способи досягнення унікального стилістичного вирішення і композиційно-планувальної структури.

Ключові слова: композиційно-планувальна структура; громадські та житлові будівлі; досвід проєктування; стиль модерн.

Вступ

Постановка проблеми. Дослідженням питань композиційної побудови і планувань громадських і житлових об'єктів в стилі модерн займалися вітчизняні вчені В. Тимофієнко, В. Чепелик, а протягом останніх десятиліть - С. Біленкова, Ю. Бірюльов, Г. Духовичний, Ю. Івашко, О. Мокроусова, Л. Поліщук, О. Сердюк, Т. Скібіцька та ін.

В об'єктах модерну України зустрічається декілька різновидів, а саме: декоративний європейський модерн, раціоналістичний модерн і класицизований модерн. В цей же період зустрічаються модернізована еkleктика (поєднання модерну з іншими неостілями) і український національний романтизм (іноді його називають українським національно-романтичним модерном, а проф. В. Чепелик називав українським архітектурним модерном).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Була проаналізована джерельна база за такою тематикою:

- базові видання, які стосуються історії і теорії модерну в архітектурі України [9,10,11];
- статті в англійськомовних джерелах [1,2,4,7];
- публікації, в яких аналізуються мистецькі критерії і поняття мистецтва [2,8];
- вплив війни на культурно-мистецьку спадщину [5,6].

Метою публікації є аналіз композиційно-планувальної структури громадських та житлових будівель в стилі модерн.

Актуальність дослідження визначена необхідністю доповнення і узагальнення інформації, яка стосується композиційно-планувальної структури будівель модерну і аналіз її відтворення в процесі реставрації видатних об'єктів. Події російсько-української війни щодня збільшують втрати в сфері культурної спадщини. Вже зараз помітна проблема, яка постане в часи відбудови, а саме відсутність документації по багатьом об'єктам, переважно в регіонах, що ускладнить їх відтворення. Саме тому вже зараз актуальними стають дослідження, які доповнюють відомості про видатні об'єкти і містять фото фіксацію і креслення, особливо в умовах, коли архіви багатьох проєктних і науково-дослідних інституцій втрачені.

Задачі дослідження полягають в наступному:

- проаналізувати і узагальнити інформацію по специфіці композиційно-планувальної структури будівель в стилі модерн в Україні і визначити різницю в підходах до проєктування громадських і житлових будівель;
- акцентувати увагу на композиційну побудову на прикладі громадських об'єктів.

Наукова новизна дослідження полягає в порівнянні принципів проєктування громадських і житлових будівель в частині композиційно-планувальних рішень і декорування.

Основна частина. Специфіка аналізу композиційної побудови головних фасадів будівель модерну - як громадських, так і житлових, полягає в тому, що іноді пишній декор модерну просто «накладався» на традиційний фасад.

Водночас, це більш характерне для житлових будинків, а не для громадських об'єктів, як-то адміністративні установи і банки (Управління Ощадних кас у Чернівцях, Празький банк у Львові), лікувальні заклади (клініка Качковського в Києві), розважальні заклади (цирк Крутикова в Києві) та ін.

Отже, попри спільність декоративних прийомів в вирішенні композиції головних фасадів, зокрема, в типах декору, обрисах прорізів, громадські будівлі мали більшу індивідуальність в композиційно-планувальному рішенні. Це, по-перше, зумовлювалося специфікою функції, конкретному в кожному випадку, а по-друге, тим, що це був не об'єкт масового будівництва, яким, по суті, в період «будівельного буму» став середньоповерховий прибутковий будинок.

Таким чином, перший попередній висновок свідчить про прямий зв'язок між поширеністю типу будівлі і оригінальністю її композиційно-планувального рішення. Саме в період модерну виникають нові функціональні типи будівель, активно впроваджуються нові принципи ущільнення забудови, що впливає на зміни композиційно-планувальних рішень у порівнянні з минулими стилями.

Можна співставити прийоми композицій фасадів доби класицизму-ампіру кінця XVIII- першої половини XIX століть, історизму-еклектизму другої половини XIX століття і модерну початку XX століття. Візуально простежується поступовий відхід від типових регламентованих композицій класицизму-ампіру через поступове впровадження багатостильовості і різних прийомів історизму-еклектизму до більш творчого вирішення композиційно-планувальних рішень періоду модерну.

При цьому варто відмітити певну закономірність - навіть коли в часи модерну на зміну малоповерховому житловому будівництву прийшло середньо- і багатоповерхове прибуткове, докорінних змін в появі нестандартних композицій фасадів не відбулося, будинки на кшталт київського «Будинку з химерами» були поодинокими прикладами. Більш поширеними засобами вираження оригінальності стали оригінальні прорізи, еркери, завершення. Оскільки громадські об'єкти були поодинокими, розрахованими на певну функцію, увага до їх композиційно-планувального рішення була більшою. Крім цього, власники намагалися надати їм нестандартного зовнішнього вигляду, аби виділити в міській забудові і зробити пізнавальними для відвідувачів. Оскільки це були індивідуальні проекти, на них не розповсюджувались вимоги до масового житлового прибуткового будівництва.

Проаналізуємо це на прикладі клініки Качковського в Києві по вул. О.Гончара, 33, яка була збудована в 1907 році (Рис.1). Автором є відомий архітектор Ігнатій Ледоховський. Особливістю його архітектурного доробку в Києві є більша відповідність об'єктам європейського модерну і перенесення принципів «гезамткунстверку», тобто суцільного простору мистецтва з фасадів

на планування і інтер'єрні простори. Саме за такими принципами побудовано його об'єкти, крім клініки Качковського це будинки на вул. Костьольній, 7 (1910) і Велика Житомирська, 32 (1912-1913). Попри те, що об'єкти авторства Ледоховського припадають на період більшого поширення раціоналістичного і класицизованого модерну, тобто на пізню стадію модерну, вони спроектовані в стилі декоративного європейського модерну високої якості. Він професійно застосовує принципи асиметричної композиції фасадів модерну, відповідність декору - скульптур, рельєфів, ліпного декору, майолікових вставок і художнього металу у стилістиці європейського модерну. Саме тому спадщина в стилі модерн цього архітектора відрізняється від спадщини модерну Києва в цілому, де стиль виступав в ролі «фасадного стилю» з домішками місцевої еклектики.

Рис. 1. Загальний вигляд колишньої клініки Качковського до реставрації. Фото Ю.Івашко [9].

Як вже було зазначено, приклад як громадських, так і житлових об'єктів Ледоховського - це якраз дотримання єдності планування, внутрішнього і зовнішнього простору, яка була в основі модерну засновника цього стилю в Бельгії Віктора Орта і пізніше розроблена в концепції «гезамткунстверку»-тотального простору мистецтва Анрі ван де Вельде. Клініка Качковського має асиметричну композицію головного фасаду, де центральна розкріповка завершується динамічним щипцем криволінійної форми з двома скульптурами сирен, схожих на жінок того часу, з відповідними зачісками. В традиціях європейського модерну вікна на другому поверсі прикрашали не підвіконні

карнизи, а виконані в цементі букети водних лілей. Ознаками модерну Європи були і керамічні вставки підкарнизних площин і стіни навколо горищного вікна центральної розкріповки.

Принципи асиметрії були витримані і в плануванні з двома сходами, і в композиції фасадів. Це зумовлювалося специфікою функціонального зонування будинку, де на першому поверсі розташовувалась приватна клініка з операційною, палатами, оглядовими, а на другому поверсі було житло власника з родиною. Саме тому пацієнти проходили через парадний вхід, фланкований чоловічим і жіночим маскаронами, а родина - через бічний вхід (Рис. 2). Сходи для пацієнтів оригінальні, криволінійні, для родини - двомаршеві. Кут брами цегляної стіни-тераси з правого крила будівлі підкреслювала скульптура вискаленого лева. Не збереглися первісні кронштейни балкону головного фасаду у вигляді двох пітонів.

Рис. 2. Бічні сходи з світильником в стилі модерн. Фото Ю.Івашко.

Як видно при порівнянні фасаду клініки до 2002 року і проекту реставрації 2002 року (рис. 3), помітні відмінності насамперед в кольоровій гамі, хоча в

проекті реставрації також не було враховано деякі первісні елементи, як-то декор у вигляді пітонів і зимовий сад, що зумовлювалося насамперед тим, що зараз це не лікувальний заклад.

Рис. 3. Проект відновлення головного фасаду. Автор Н. Косенко [9].

Проект відновлення первісного вигляду головного фасаду клініки був розроблений в 2002 році в НДІ «УкрНДІпроектреставрація» [9]. Попередні натурні і історіографічні дослідження засвідчили зміну поліхромії внаслідок численних ремонтів і проблеми стану збереження стін з декором внаслідок постійного зволоження. Це спричиняло корозію металевої арматури цементних скульптур з відпаданням окремих фрагментів, замокання ділянок, біообростання.

Особливістю творчості архітектора Ледоховського, так само як і Городецького, було широке використання декору з цементу. Об'ємні скульптури мали всередині металеву арматуру. Новітніми також були способи обробки фасадних площин із застосуванням цементного в'язучого. Це дозволило виготовляти фасадний декор різних типів, імітувати породи природного каменю, робити малорельєфний і об'ємний декор.

Весь фасадний декор клініки Качковського виготовлений на основі цементу, але за різними технологіями [9]:

- цемент в оздобленні (застосування методом кількешарових відливок);
- окремі елементи з цементу (кольоровий армований цемент в завершенні цоколя);

- цементні горельєфи порталу;
- фінішний оздоблювальний шар з добавками на основі білого цементу (колони під горельєфи);
- цементно-піщаний розчин для об'ємних елементів (колона в ніші проїзду);
- тинькувальний шар на основі цементно-піщаного розчину (в простінках, пілястрах, обрамуваннях вікон);
- цементно-піщаний розчин для об'ємних елементів (лілеї під вікнами другого поверху);
- цементно-піщаний розчин методом відливки для декоративних вставок (дзеркала в простінках поверхів);

Отже, на фасаді були застосовані такі варіанти технологій на основі цементу і цементно-піщаного розчину з домішками [9]:

- метод відливки з цементного розчину,
- цемент з арматурою в об'ємних скульптурах,
- метод відливки з цементно-піщаного розчину,

Застосування цементу з домішками зумовило поліхромію з таким набором кольорів: рожево-сірий, червоний, сірий, вохристо-червоний, світло-сірий, рожевий.

Різнця полягала в складі розчину, домішках і технології виготовлення.

Цементний декор поєднувався з керамічним і з декором з яскраво-жовтих скелець, які приклеювались до шару тиньку

Всі скульптури сирен і лева виготовлялись методом відливки з цементно-піщаного розчину з металевим армуванням, масив скульптури додатково вкривався цементним лицьовим шаром.

На основі проведених натурних обстежень і розробленого проєкту реставрації в 2005 році відновлений фасад клініки в первісному вигляді.

Висновки

На відміну від прибуткового житла, де експерименти з нестандартною композицією і плануванням було складніше проводити, в громадських об'єктах модерну було більше можливостей для застосування нестандартних асиметричних композицій, що наочно видно на прикладі клініки Качковського з чіткою двохвіськовою композицією головного фасаду і підкресленим горизонтальним вектором відкритої тераси з левом, в нижньому поверсі якої розташовано проїзд у двір. Дві осі відповідно виділяють входи і завершуються двома щипцями. Центральна вісь додатково підкреслюється великими вікнами 2-3 поверхів. Архітектор виразив тектоніку об'єкту шляхом масивного, наче придавленого вагою, рустованого першого поверху і візуально полегшених другого-третього поверхів.

Таким чином, хоча стиль модерн, більшою мірою, слід вважати стилем прибуткового житла, ніж громадських будівель, яскраві приклади громадських об'єктів демонструють нові можливості динамічної композиції на основі принципів модерну і сучасних на той час матеріалів і технологій.

Список літератури

1. Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., Ciepłucha W. Od rezydencji do kamienicy. Ewolucja i zachowanie historycznej zabudowy miast ukraińskich z końca XIX i początku XX wieku. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 2023. Vol.73. P. 16 -23.
2. Gryglewski P., Ivashko Y., Chernyshev D., Chang P., Dmytrenko A. Art as a message realized through various means of artistic expression. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, 2020. Vol. XXII. P. 57– 88.
3. Ivashko Y., Tovbych V., Dmytrenko A., Ushakova O., Kondratska O., Bigaj P. Cechy stylistyczne dekoracji secesyjnej na Ukrainie jako podstawa rewaloryzacji. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 2020. Vol. 68. P.117 -127.
4. Ivashko Y., Shcheviouva U., Zolotar L., Ivashko O., Dmytrenko A., Urakina A., Początko M., Rubtsova S. Peculiarities of the “Provincial Secession” Style Development in Ukraine at the Beginning of the 20th Century and Modern Problems of Its Monuments Preservation In War Time. *International Journal of Conservation Science*, 2024. Vol. 15. P. 321-334.
5. Ivashko Y., Pawłowska A., Kusnierz-Krupa D., Dmytrenko A. Problems of replacing museum exhibitions during the Russian-Ukrainian war. *Museologica Brunensia*, 2024. Vol. 13, No. 2. P. 38–45.
6. Ivashko Y., Pawłowska A. Transformations of Exhibitions in War-Affected Ukraine: Perspectives on Art-Driven Inclusion and Socialization. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 2025. Vol. 13, No. 2. P. 43–63.
7. Ivashko Y., Pabich M., Toporkov V., Kravchuk O., Bigaj P. Problems of Repurposing the Monuments of Residential Architecture for Cultural and Artistic Function. *International Journal of Conservation Science*, 2025. Vol. 16, issue 2. P. 947-964.
8. Żychowska M., Sandu I., Ivashko Y., Dmytrenko A., Ivashko O., Morklyanyk O. Style as a Reflection of Ideology of the Authorities . *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, 2022. Vol.XXIV. P. 273 -297.
9. Івашко Ю. Модерн в архітектурі Києва. К.: Гопак, 2007.240 с.
10. Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. К.: КНУБА, 2000. 378 с., іл.

11. Ясевич В.Е. Архитектура України на рубеже XIX-XX веков. К.: Будівельник, 1988. 184 с.

Assistant Professor **Olga Gershuny**,
Assistant Professor, PhD **Yuliia Kharaborska**,
Assistant Professor **Svetlana Akopnik**,
Assistant Professor **Sergey Nivin**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

COMPOSITION-PLANNING STRUCTURE OF PUBLIC AND RESIDENTIAL BUILDINGS: EXPERIENCE OF DESIGNING IN THE MODERN STYLE

The features of the compositional and planning structure in public and residential buildings of the Art Nouveau style in Ukraine are analyzed. It has been proven that residential buildings of the income type were limited to a number of requirements that corresponded to the land and legal legislation of the time, but did not concern the originality of architecture: the main thing was to fit the house into the outlines of the land plot, to comply with the rules for building streets in 1-4 categories, make the ends blank and do not make windows into neighboring yards or make them with a matte opaque finish, arrange firewall walls, follow the rules of author's supervision by a licensed architect or civil engineer, etc. That is why some architects introduced the practice of typical design (like A. Krauss in Kyiv). Instead, public buildings were single objects that were supposed to attract attention, so their composition, layout, and style had a unique character. Using the example of the Kachkovsky Clinic in Kyiv, the methods of achieving a unique stylistic solution and compositional and planning structure are analyzed.

The relevance of the study is determined by the need to supplement and generalize information regarding the compositional and planning structure of modernist buildings and the analysis of its reproduction in the process of restoration of outstanding objects. The events of the Russian-Ukrainian war increase the loss of cultural heritage every day. Already now, a problem that will arise during reconstruction is noticeable, namely the lack of documentation for many objects, mainly in the regions, which will complicate their reproduction.

That is why studies that supplement information about outstanding objects and contain photographs and drawings are already becoming relevant, especially in conditions when the archives of many design and research institutions have been lost.

Keywords: compositional and planning structure; public and residential buildings; design experience; modern style.

REFERENCES

1. Chernyshev D., Ivashko Y., Ivashko O., Dmytrenko A., Cieplucha W. (2023). Od rezydencji do kamienicy. Ewolucja i zachowanie historycznej zabudowy miast ukraińskich z końca XIX i początku XX wieku. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 73, 16 -23. {in English}
2. Gryglewski P., Ivashko Y., Chernyshev D., Chang P., Dmytrenko A. (2020). Art as a message realized through various means of artistic expression. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, XXII, 57-88. {in English}
3. Ivashko Y., Tovbych V., Dmytrenko A., Ushakova O., Kondratska O., Bigaj P. (2020). Cechy stylistyczne dekoracji secesyjnej na Ukrainie jako podstawa rewaloryzacji. *Wiadomości Konserwatorskie • Journal of Heritage Conservation*, 68, 117 -127. {in Polish}
4. Ivashko Y., Shcheviova U., Zolotar L., Ivashko O., Dmytrenko A., Urakina A., Początko M., Rubtsova S. (2024). Peculiarities of the “Provincial Secession” Style Development in Ukraine at the Beginning of the 20th Century and Modern Problems of Its Monuments Preservation In War Time. *International Journal of Conservation Science*, 15, 321-334. {in English}
5. Ivashko Y., Pawlowska A., Kusnierz-Krupa D., Dmytrenko A. (2024). Problems of replacing museum exhibitions during the Russian-Ukrainian war. *Museologica Brunensia*, 13(2), 38-45. {in English}
6. Ivashko Y., Pawlowska A. (2025). Transformations of Exhibitions in War-Affected Ukraine: 2024 Perspectives on Art-Driven Inclusion and Socialization. *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, 13(2), 43-63. {in English}
7. Ivashko Y., Pabich M., Toporkov V., Kravchuk O., Bigaj P. (2025). Problems of Repurposing the Monuments of Residential Architecture for Cultural and Artistic Function. *International Journal of Conservation Science*, 16 (2), 947-964. {in English}
8. Żychowska M., Sandu I., Ivashko Y., Dmytrenko A., Ivashko O., Morklyanyk O. (2022). Style as a Reflection of Ideology of the Authorities. *Art Inquiry. Recherches sur les arts*, XXIV, 273 -297. {in English}
9. Ivashko Y. (2007). Modern v arkhitekturi Kyueva. K.: Нопак, 240 s. (Івашко Ю. Модерн в архітектурі Києва. К.: Гопак, 2007.240 с.) {in Ukrainian}
10. Chepelyk V.V. (2020). Ukrayins'kyu arkhitekturnyy modern. K.: KNUBA. 378 s., (Чепелик В.В. Український архітектурний модерн. К.:КНУБА, 2000. 378 с., іл.) {in Ukrainian}
11. Yasyevych V.E. (1988). Arkhytektura Ukraini na rubezhe XIX-XX vekov. K.: Vudivel'nyk, 1988. 184 s. (Ясиевич В.Е. Архитектура України на рубеже XIX-XX веков. К.: Будівельник, 1988. 184 с.) {in Ukrainian}